

7. Örnekleriyle Türkçe Sözlük: [dört cilt] / [yazma komisyonu üyeleri: Ahmed Fidan, Nevin Kardaş, Salih Önen, Sevgi Gökdemir, Hanifi Erkıran, Hasan Koç, Namiye Başbuğ]. – İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 2000. – 3337 s.

8. Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 2, Deyimler Sözlüğü / [Ömer Asım Aksoy]. – İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988. – 1205 s.

9. Parlakyıldız H. İlköğretim okulları için Deyimler Atasözleri ve Özdeyişler / Hayrettin Parlakyıldız. – İstanbul: Yuva yayınları, 2005. – 316 s.

10. Büyük Türkçe-Rusça sözlük / [hazırlayanlar: A. N. Baskakov, N. P. Golubeva, A. A. Kamileva, K. M. Lyubimov, F. A. Salimzyanova, R. R. Yusipova]. – İstanbul: Multilingual, 1994. – 950 c.

11. Türkçe Sözlük: [iki cilt] / [hazırlayanlar İsmail Parlatur, Nevzat Gözaydn, Hamza Zülfıkar, Belgin Tezcan Aksu, Seyfullah Türkmen, Yaşar Yılmaz]. – [9. baskı]. – Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım evi, 1998. – 2523s.

12. Türkçe Deyimler Sözlüğü / [Yusuf Ziya Bahadınlı]. – İstanbul: HÜR Yayınevi, 1970. – 112 s.

УДК 811. 161.2 '373

Котелевець К.В.
(Україна, Харків)

ПОНЯТТЯ «КОД» В АСПЕКТІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті висвітлюється зміст таких понять, як код, культурний код, субкод, мовний код. Дослідниця характеризує кожне поняття окремо та виявляє їхні взаємозв'язки; репрезентує структуру коду в аспекті лінгвістичних знань.

Ключові слова: код, культурний код, соціокод, мовний код, субкод.

В статтє подається четкое разграничение понятий: культурный код, языковой код, субкод. Исследователь характеризует каждое понятие отдельно и выявляет их взаимосвязи; представляет структуру кода в аспекте лингвистических знаний.

Ключевые слова: код, культурный код, социокод, языковой код, субкод.

Clear differentiation of such concepts as cultural code, code, language code, subcode is given in the article. The author characterizes every conception and presents the structure of code in the aspect of linguistic studies.

Key words: code, culture code, social code, language code, subcode.

Код – складний і багатоплановий феномен. Словом *код* (від лат. *codex* – дощечка) римляни називали призначену для письма дерев'яну табличку покриту воском. Пізніше під кодом розуміли звід законів, правил, інструкцій [ЕСУМ: 490]. В українську мову слово *код* прийшло з французької зі значенням – ‘система умовних знаків; ключ для шифрування чи розшифрування тексту’ [ЕСУМ: 491].

© Котелевець К.В., 2011

Сучасні тлумачні словники дають різні за повнотою визначення дефініції цього поняття, наприклад: кодом називається (фр. *code* – умовне скорочення) – система умовних знаків, правил передачі інформації каналами зв'язку (комунікації) у відповідності з їхніми технічним, соціально-культурними особливостями і функціями [див. БЭС: 544]; *код* – [фр. *code*] список умовних скорочень, наприклад, для переписки по телеграфу, для сигналізації [ТСРЯ: 1393; ВТССУМ: 445]. У «Великому енциклопедичному словнику» код визначається як «сукупність знаків за допомогою яких інформація може бути представлена (закодована) у вигляді набору таких символів для передачі, обробки і збереження» [БРЭС: 700]. І тільки автори цього словника наголошують на зв'язку між знаком, як обов'язковою складовою коду, і словом: «Кінцева послідовність кодових знаків називається словом» [Там само]. Таке зауваження нам видається цінним в аспекті здійснюваного спостереження.

Актуальність статті зумовлюється активізацією процесів запозичення сучасною лінгвістикою різногалузевої термінології, що часто призводить до омонімізації лінгвістичних термінів, а відтак потребує пильної уваги дослідників.

Мета статті – розглянути зміст поняття «код» в аспекті лінгвістичних знань.

У різних науках термін «код» функціонує з різним значенням, зокрема: в інформації кодом називають правило (алгоритм) зіставлюване в кожному конкретному повідомленні точно визначеній комбінації різних сигналів [12: 3] або комп'ютерну програму чи частину програми (послідовність команд, даних та описів даних, із яких вона складається) [АУТС:110]; у генетиці (генетичний) *код* – спадкова інформація, яка передається за допомогою генів від покоління до покоління [БЭС:208].

Код може бути у візерунках на рушниках, у танці, у фольклорі, оскільки несе в собі певну інформацію. Людина живе у своєму створеному інформаційному середовищі – у світі предметів і явищ, у яких закодована різна інформація. Це середовище і є культурою, що становить феномен знаків, які виконують семіотичну функцію в комунікації. Ця система ділиться на підсистеми, які в семіотиці культури отримали назву культурних кодів. Культурний код – це сукупність знаків (символів), смислів та їхніх комбінацій, категоризація оцінок інтерпретизованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлена культурою певного етносу і репрезентована в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінки членів етнічної спільноти [9:194].

Отже, культурний код – це спосіб збереження і передачі інформації, тип культурної пам'яті певної лінгвокультурної спільноти.

Культура – це соціокод людства, стверджує М.К. Петров, постійно створюючи і перестворюючи який людина й залишається людиною, і розвивається як людина. Соціокод не передається генетично, а творчо відтворюється самим індивідом у процесі спільної діяльності з іншими, в процесі спілкування та самодіяльності. Людиною індивід може стати тоді, коли засвоїть усе багатство людської культури. Але культура давно втратила свій колишній синкретизм і постає перед індивідом як сукупність відносно самостійних культурно-знакових систем – мова, міф, релігія, філософія, моральність, право, мистецтво, наука, спорт. Успадкувавши й засвоївши ці культурні «тексти» (Е. Кассіер) людства, тобто розвинувши в собі сутнісні сили і здібності людства, що сконцентрувалися в них, індивід стає людиною. Це процес постійний, він триває протягом усього жит-

тя. Причому кожна культурно-знакова система, кожен культурний текст – специфічний. Отже розвиває певні сили, здібності, можливості індивіда, і лише всі разом узяті вони розвивають індивіда до рівня людини. М.К. Петров розрізняє типи культур за способами соціальної спадщини і за способом збереження соціальної спадковості. Набір соціальних форм діяльності, які існують у суспільстві і є необхідними для його існування, значно перевищує можливості окремого індивіда. Соціокод використовує знак, а саме його здібність фіксувати і довго зберігати значення. За М.К. Петровим під соціокодом ми розуміємо основну знакову реалію культури, в якій фіксується в цілісності й різноманітності фрагментований масив знань, розчленований на інтер'єри світу діяльності, що існує задля забезпечення комунікації [7:14].

Таким чином соціокод існує для накопичення, збереження й передачі інформації від покоління до покоління.

Світ постає таким, яким людина його пізнає та освоює. Результатом людського сприйняття, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності є мовна картина світу людини. Бо тільки через мову можна пізнати світ. Слово є для свідомості найвиразнішим показником здійснення акту пізнання, тому водночас є дійсним актом думки і точним свідченням ступеня її розвитку [8: 9]. Мова виконує функцію ланки між світом речей та людиною, яка пізнає світ, пов'язана з концептуальною картиною світу, яка є інтерпретацією його людиною. За визначенням Л.А. Лисиченко концептуальна картина світу – це багатомірне явище в якому, як у кристалічній сітці, відбиваються і елементи світового універсуму, і зв'язки між цими елементами [5:13].

Якщо культурний код – це система знаків, (знак – це певний емпіричний матеріальний об'єкт, який сприймається на чуттєвому рівні і виступає у процесі спілкування і мислення людей представником якогось іншого об'єкта [ВТССУМ: 300]) яка є у будь-якому предметі культури, то мовний код, який характерний тільки для мови, – це сукупність засобів мови, що використовуються в комунікації і характеризуються певною однорідністю (літературна мова, соціальні діалекти, територіальні діалекти та ін.) [4: 55].

Мовний код як об'єкт лінгвістичних досліджень потрапив до кола наукових інтересів зарубіжних і вітчизняних мовознавців серед яких: Р.О. Якобсон, У. Еко, О.В. Василькова, Л.П. Крисін, В.М. Савицький, К.К. Трофимович, Я.Д. Ісаєвич, Ф.С. Бацевич, В.В. Жайворонок, О.О. Селіванова та ін..

Код – поняття, яке широко використовують у семіотиці і дозволяє розкрити механізм породження смислу повідомлення. У теорії інформації (Шенон, Уівер) «код» визначається як сукупність сигналів. У семіотиці поняття «код» дозволяє розкрити механізм породження смислу й повідомлення. У працях Р. Якобсона і У. Еко «код» розуміють як: 1) знакову структуру; 2) правило сполучення, упорядкування символів або спосіб структурування; 3) оказіональну відповідність кожного символу якомусь одному означуваному [10: 159].

Мовні знаки, що утворюють мовну семіотику є об'єктом дослідження спеціального підрозділу мовознавчих студій – лінгвосеміотики. У лінгвосеміотиці мовний знак розглядається як двобічна матеріальна одиниця системно організованого мовного коду, яка довільно, символічно й конвенційно фіксує в чуттєвій сприйнятій формі певний зміст і служить засобом збереження, отримання, обробки й передачі інформації [див. 10].

Оскільки, унормоване слово несе в собі певний код культури, історії певного народу, у випадках міжособистісного та міжкультурного спілкування код виступає засобом певної ідіоетнічної мови, мови міжнаціонального й міжнародного спілкування, а іноді штучної мови [3:127]. Російський мовознавець Л.П. Крисін уважає, що кожне мовне суспільство користується певними засобами спілкування – мовами, їхніми діалектами, жаргонами, стилістичними різновидами мови тощо. У науці склалося дещо різне розуміння поняття «мовний код». Його застосовують як до мови, так і до мовлення. Наприклад, Н.Д. Аргюнова поняття «код» застосовує до мови [РЯ:652], тоді як Л.П. Крисін під кодом розуміє засіб комунікації, що, в свою чергу, може поділятися на природну мову (російську, англійську, сомалі і т. п.), штучну (типу есперанто або типу сучасних машинних мов), азбуку Морзе, мову морської прапорної сигналізації й т.п. [4: 59]. Інші ж мовознавці цей термін застосовують і до мови, і до мовлення, і до комунікації. Ф.С. Бачевич терміном «мовний код» називає «сукупність засобів мови, що використовуються в комунікації і характеризуються певною однорідністю (літературна мова, соціальні чи територіальні діалекти)» [СМК: 45]. Російський мовознавець В.М. Савицький під кодом розуміє «генеративно-інтерпретативний початок мовної системи», мову «у функції генератора смислів при розумінні мовлення» [6 : 8].

Таким чином, мовний код це сукупність мовних знаків, які є засобом отримання, збереження, обробки й передачі інформації.

Поряд із терміном «код» вживається термін «субкод». Він визначає різновиди, підсистему загального коду, комунікативний засіб меншого об'єму, більш вузької сфери використання. Уперше термін «субкод» у мовознавстві ввів Р. Якобсон, для описання системи з декількома кодами, один із яких домінує, а інші знаходяться між собою у відносинах ієрархії.

Отже, територіальні діалекти, соціальні діалекти – це субкоди, або підсистема єдиного коду (загальнонародної мови).

Кожна мова характеризується певним набором відносно стабільних у часі та сферах ужитку регламентацій, які забезпечують її нормативний характер. Мова виконує функції кодування інформації з метою нагромадження, поширення в просторі й передачі наступним поколінням. Вона відбиває етнокультурні стереотипи, породжені національною специфікою людського світосприймання [3:124].

Комунікація є особливим джерелом існування живої людської мови, якій притаманна категоріальна організація засобів мовного коду. Оскільки в комунікації використовують мовні одиниці, завдяки яким передають і отримують інформацію про світ, а світ – явище динамічне, зазнає певних перетворень, то й мовні одиниці, що його відображають, зазнають усіляких перетворень і набувають концептуальних значень, що розширюють семантичне поле того чи іншого знака [1:28].

Усі ці соціокультурні феномени (код, субкод,) розглядаються як повідомлення з відправником і отримувачем. При кодуванні і декодуванні використовується елементи відповідного коду (в мовленнєвому спілкуванні ці функції використовує мовна система, в яку входять компоненти прагматичні і семантичні, лексичні або номінативні, морфологічні і фонетичні). Цим кодом має володіти і відправник і отримувач. Адресант кодує повідомлення, створюючи текст, а адресат декодує текст, відтворюючи повідомлення. Людина зазвичай виявляє вузьку мовну компетенцію в якості відправників мовних по-

відомлень і широку компетенцію в якості отримувача [13: 312]. Адресат – не пасивний «отримувач» повідомлення, а його активний переробник. Оскільки розуміння включає текст в новий контекст (в контекст духовного світу адресата), а контекст є агентом змінення смислу тексту, то розуміння завжди є інтерпретацією тексту.

Кожна людина входить одночасно в декількох мовних спілок різного об'єму; вона вносить різноманітність у свій код і поєднує в собі різні коди. Таким чином, носії однієї й тієї ж мови можуть по різному декодувати одне й те ж саме повідомлення.

Отже, код це загальне явище, яке означає систему знаків за допомогою яких передається інформація. Субкод становить відгалуження від загального коду. Культурний код або соціокод – це збереження знань для передачі у просторі й часі. Мовний код – сукупність засобів використовуваних у комунікації, яким властива специфічна категоріальна організація, оскільки людська мова постійно перебуває у взаємодії зі значною кількістю позамовних чинників. Відтак подальшу перспективу дослідження вбачаємо у вивченні категорій організації мовних кодів (субкодів) у спілкуванні з урахуванням їхньої національно-культурної специфіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2009. – 361с.
2. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – С. 124.
3. Ісаєвич Я.Д. Мовний код культури /Я.Д. Ісаєвич. – К.: Вища школа, 1997. – 458 с.
4. Крысин Л.П. Социальная и функциональная дифференциация литературных языков / Л.П. Крысин. – М.: Наука, 1977. –257с.
5. Лисиченко Л.А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу/ Л.А. Лисиченко. – Харків: Основа, 2009. – С.10-14.
6. Мартынов В.С. Символика лингвокультурных кодов в составе англоязычного художественного текста: автор. дис. канд. филолог. наук: спец.10.02.04/ В.С. Мартынов. –М.:Ин-т международных отношений МИД России, 2009. – 22 с.
7. Петров М.К. Язык. Знак. Культура. / М.К. Петров. –М.: Наука,1991 – 328с.
8. Потебня А.А. Мысль и язык //Хрестоматия по истории языкознания 12–20ст. / Составит. В.А. Звегинцев. – М.: Наука, 1956. – С.9 – 20.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
10. Степанов Ю.С. Семиотика / Ю.С. Степанов. – М.: Наука, 1971. – С.159–160
11. Струганець Л.В. Динаміка мовної норми / Л. В. Струганець . – Тернопіль: Астон, 2002. – 352 с.
12. Цымбал В.П. Кодирование информации / В.П. Цымбал. – К.: Вища школа, 1973. – С.3.
13. Якобсон Р.О. Избранные труды / Р. О Якобсон. – М.: Наука, 1985. – С. 310–315.

Словники

- БЭС:** Большой Энциклопедический словарь [А.М. Прохоров]. – М.: «Большая Российская энциклопедия», 2001. – С. 544.
- БРЭС:** Большой Российский Энциклопедический словарь [В.М. Кожевник, П.А. Николаев]. – М.: «Большая Российская энциклопедия», 2003. – 1631с.
- ВТССУМ:** Великий тлумачний словник сучасної української мови [В.М. Білоноженко, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк та ін.]. – К.: Дніпро, 2009. – С.445
- ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови у [7 т.] / [О. Мельничук, І. Білодід, В. Коломієць, О. Ткаченко.] – Т. 2 (Д – Копці). – К.: Наук. думка, 1985. – 570с.
- ЛЭС:** Лингвистический энциклопедический словарь [В.И. Ярцева]. – М.: «Большая Российская энциклопедия», 2002. – 2-е изд. – 1057 с.
- НСІС:** Новий словник іншомовних слів [Л.І. Шевченко]. – К.: Арії, 2008. – 672 с.
- РЯ:** Русский язык: Энциклопедия / Под ред. Ю.Н. Караулова. – М.: Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 2003. – Репр. изд. 704 с.
- СМК:** Бацевич Ф.С. Словник міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич; МОН України, ЛНУ ім. І. Франка. – К.: Довіра, 2007 –С.45.
- ТСРЯ:** Толковый словарь русского языка у [2 т.] [Д.Н. Ушаков]. –М.: Терра –1996 – С.1393
- УМЕ:** Українська мова. Енциклопедія [В.М. Русанівський]. – К.: «Українська енциклопедія» 3-є видання, 2007. – 1095 с.

УДК 81'373.23+811.112.2+801.673.3

Усова Н.В.
(Горловка, Украина)

ПОЭТОНИМИЯ КАК СРЕДСТВО ПРЕЛОМЛЕНИЯ ДУАЛИСТИЧЕСКИХ ПАРАЛЛЕЛЕЙ АНТРОПОЦЕНТРИЗМА

Розглядаються лінгвокультурологічні особливості функціонування онімної лексики в поетичному творі Г. Гессе. Виявляються семантичні ознаки поетичних біблійських онімів за принципом дихотомії.

Ключові слова: *поетонім, біблійні оніми, опозиція, первинна семантика.*

Рассматриваются лингвокультурологические особенности функционирования онимной лексики в поэтическом произведении Г. Гессе. Выявляются семантические признаки поэтических библейских онимов, составляющих оппозицию.

Ключевые слова: *поетоним, библейские онимы, оппозиция, первичная семантика.*

The article deals with linguistic and culturologic features of onym lexicon functioning in poetic product of H.Hesse. The semantic signs of poetic biblical onyms by principle of dichotomies are exposed.

Key words: *poetonym, Biblical onyms, opposition, primary semantics.*

© Усова Н.В., 2011